

DUYGU AYIRCIOĐLU
Kadınca Bilmeyişlerin Sonu

DUYGU ÇAYIRCIÖĞLU 1988'de doğdu. Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden mezun oldu. Yüksek lisans ve doktora eğitimini Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü'nde tamamladı. Bir dönem metin yazarlığı yaptı, irili ufaklı senaryo deneyimleri oldu. 2014 senesinden bu yana İletişim Yayınları'nda editör olarak çalışıyor.

İletişim Yayınları 3131 • Araştırma-İnceleme Dizisi 518

ISBN-13: 978-975-05-3269-6

© 2022 İletişim Yayıncılık A.Ş. / I. BASIM

1. Baskı 2022, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK SEDA MİT

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

DUYGU AYIRCIOĐLU

Kadınca Bilmeyişlerin Sonu

1960-1980 Döneminde
Feminist Edebiyat

Anneme ve babama...

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR 9

Giriş 11

Yöntem üzerine 17

BİRİNCİ BÖLÜM

**Kadın Hareketinin
Batı'daki ve Türkiye'deki Seyri** 21

Batı'da kadın hareketi 21

Türkiye'de kadın hareketi 28

İKİNCİ BÖLÜM

Edebiyatın Cinsiyeti 39

1980 öncesinde edebiyattaki hâkim sesler 39

Erkekegemen yazın geleneğinin panzehiri:
Feminist edebiyat eleştirisi 50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

**Çatı Kavramlar /
Kavramsal Analiz Kategorileri** 57

Toplumsal cinsiyet, özne ve cinsellik 57

Kamusal-özel alan ayrımında mekân 64

Kadın yazını / *Écriture féminine* 70

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1960-1980 Edebiyatında Feminist Hissiyatın, Ruhiyatın ve Fikriyatın Temelleri	77
Toplumsal cinsiyet rollerinin işlenişi	77
Mekân kullanımı ve mekânın politikliği	103
Kadın karakterlerin "özne" olarak konumu	125
Cinsellik vurgusu	142
Geleneğe ve hâkim söyleme karşı isyankâr sesler	163
Sonuç ve Değerlendirme	183
KAYNAKÇA	191

TEŞEKKÜR

Önerileriyle zihnimi açan hocalarım Jale Özata Dirlikyapan,
Sevgi Can Yağcı Aksel, Burcu Sümer, Leyla Burcu Dünder ve
Göze Orhon'a;

Tezin kitaba dönüşürkenki yolculuğunda değerli katkıları için Tanıl Bora'ya;

Başta Turgay Sivrikaya olmak üzere başım sıkıştığında yardımına koşan dostlarıma;

Her adımında desteklerini hissettiğim kıymetlilerim anem ve babama sonsuz teşekkürler...

Giriş

Osmanlı kadın hareketine dayanan, Cumhuriyet'in ilk yıllarında da seyrine devam eden Türkiye'deki kadın hareketi, 1930'lu yılların ortalarından itibaren, özellikle kadın hareketinin önemli bir dayanağı olan TKB'nin (Türk Kadınlar Birliği) 1935'te kapatılmasıyla birlikte sönümlenmeye başlar. Hareketin yeniden güçlenip ivme kazanması ve politikleşmesi ise 1980'li yılları bulur. Birinci dalga ile ikinci dalga kadın hareketi arasındaki bu yaklaşık yarım asırlık zaman dilimi, feminizm açısından sessiz ve durgun yıllar ya da başka deyişle "suskunluk dönemi" olarak anılır. Bu dönem, günümüzde feminist yaklaşımlarla yeniden ele alınsa da kadınların ürettikleri edebi metinlere ya da özyaşamöykülerine bu hareketin nasıl yansıdığına eğilen çalışmalara halen ihtiyaç vardır. Dönemin tarihini daha detaylı inceleyen, devamlılık ve aktarım arayan, farklı kadınlık ve erkeklik kategorilerinin imkânlarını merak eden feminist araştırmacıları beklemektedir. Edebiyat üzerinden yapılan tartışma ve eleştiriler ağırlıklı olarak Osmanlı kadın edebiyatı ve Cumhuriyet'in ilk dönemindeki eserlerle sınırlı kalmıştır. Bu çalışmada merce-

ği, bu bağlamda üzerinde yeterince durulmayan bir döneme, 1960 ve 1980 yılları arasına doğrulttum.

1960'lı ve 1970'li yıllarda Batı'daki feministlerin gündeminde olan meselelerin Türkiye'deki feministlerin gündemine girmesi, –aslında öncelikle feminist adının benimsenmesi!–, bilinç yükseltme faaliyetleri ve eylemli, örgütlü bir hareketin gelişmesi için 1980'lere kadar beklenmiştir. Bu nedenle, 1960-1980 arasının da ayrıca ele alınması ve irdelenmesi gereken bir “susukunluk dönemi” olarak görülebileceğini düşünüyorum. Bu tabiri, *Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği* adlı kitabında Yaprak Zihniođlu'nun, Türk Kadınlar Birliği'nin kapatılması ve Nezihe Muhiddin'in siyaset alanından uzaklaştırılması sonrası içine girilen dönemi tarif ederken kullandığı ifadelerden aldım (Zihniođlu, 2003: 258). Zihniođlu bu tabirle aslında, başta Nezihe Muhiddin olmak üzere o yıllarda kadın hareketi içinde mücadele veren kadınların içine sürüklendiği durumu imler. Ben de bu çalışmada, Zihniođlu'nun sözlerinden ilham alarak ama dönemleştirmeyi daraltarak 1960-1980 yılları arasını bir nevi “susukunluk dönemi” olarak yorumladım. Batı'daki kadın hareketinin, Türkiye'deki sönümlenmiş olan harekete yansiyıp güç ve ivme kazanmasının yirmi yılı bulduğu döneme odaklandım. Dahası, bu zaman aralığını “susukunluk”tan ziyade bir kuluçka dönemi olarak tasavvur ettim.

Bu yıllar özelinde Türkçe edebiyatta, –kendilerine feminist desinler ya da demesinler– feminist hissiyat, ruhiyat ve fikriyatın temelinin oluşturulmasına katkı sunan edebiyatçılara dikkat çekmeye çalıştım. Amacım, bu yazarların 1960-1980 yılları arasında hayat verdiği metinlere odaklanarak bu durgun yılların kadın sözü, kadınların kadınlık durumu üzerine düşünmesi ve –her ne kadar adı öyle konulmasa da– feminist düşünce açısından sanıldığı kadar çorak ve pasif geçmediğini göstermek. Ana akım ya da başka deyişle gele-

neksel edebiyattaki, ataerkil kültürün şekillendirdiği kadın tahayyülüne eleştirel bakışla eğilen ve bu tahayyülün dışına çıkan kadınlık temsillerine, öznel kadınlık deneyimlerine yer veren, erkekegemen söylemin şekillendirdiği anlatım dilinin dışına çıkıp kadın öznenin sesini daha çok duyuran bir edebi söylemi yaratan edebiyat metnlerinin peşine düştüm. Bu çerçevede belirlediğim sekiz edebiyat metni, *Korsan Çıkma* (Nezihe Meriç, 1961), *Yanık Saraylar* (Sevim Burak, 1965), *Tante Rosa* (Sevgi Soysal, 1968), *Yürümek* (Sevgi Soysal, 1970), *Tuhaf Bir Kadın* (Leylâ Erbil, 1971), *Ölmeye Yatmak* (Adalet Ağaoğlu, 1973), *Kırk Yedi'liler* (Füruzan, 1974) ve *Çocukluğun Soğuk Geceleri* (Tezer Özlü, 1980) aracılığıyla bir değerlendirme ve yorumlama girişiminde bulundum.

Edebiyata kulak vermeden, feminizmin sesinin tam duyulamayacağına, sözünün tam anlaşılacağına ve feminizme ilişkin bir incelemenin eksik kalacağına inanıyorum. Bu metinlerin her biri, 1960'ların ve 1970'lerin sokağa taşamamış, içte kalmış sesidir. Hatta 1960'ların öncesinin de birikimi, birikmiş isyanıdır. Bu metinlerde yol olarak o dönemin siyasi atmosferini, toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde yaşanan çıkmazları/tıkanmaları ve elbette bu açmazlara karşı isyanı görmek mümkündür. Satır aralarında resmî tarihin dışında kalan yirmi yıllık bir tarih anlatısı yatmaktadır. Türkiye'nin en çalkantılı dönemlerinden biri olan bu yirmi yıllık zaman zarfında, ihmal edilmiş kadınların hem kamusal alanda hem de özel alanda verdikleri mücadelenin "yazı" aracılığıyla kalıcılığının sağlandığına tanık oluruz... Şirin Tekeli, belgesi saklanmayan geçmişin unutulduğunu söyler. Özellikle kadınların tarihi gibi, unutulması ya da unutturulması için çaba gösterilen alanlarda, kadınlara dair bilgiye ulaşmak neredeyse imkânsızdır. Bu durum sadece Türkiye'ye mahsus da değildir; dünyanın çeşitli yerlerinde aşığı yukarı 1980'li yıllara dek karşılaşılan ortak bir zorluktur.

Türkiye’de buna ek olarak, kendine özgü ideolojik zorluklarla boğuşulmuştur. Türkiye’de kadınların tarihi hakkında çalışmalar yapılırken belgelere erişmek ciddi bir emek ister (Tekeli, 2003: 10). Tekeli’nin de genel çerçevesini çizdiği bu koşullarda, kadınlara dair bilgiye ulaşmada alternatif kaynakların önemi bir kez daha ortaya çıkar. O yüzden bu edebiyat eserleri, aynı zamanda, kadın tarihi yazımı açısından önem taşırlar. Resmî tarih yazımının dışında tutulan, tarihin her aşamasında etkin özneler olarak yer almalarına rağmen kayda geçmeyen kadınların tarihi hakkında veri toplamak için, bu metinler alternatif belgelerdir. Kadınların, kendi tarihlerini öğrenerek, toplumdaki konumları hakkında bütünlüklü bir kavrayış geliştirebilmelerinin, örtük iktidar ilişkilerini eleştirel gözle değerlendirebilmelerinin ve daha adil bir düzenin inşasında söz sahibi olabilmelerinin önünü açacak bilgiye ulaşabilmelerinin kaynaklarıdır edebiyat eserleri.

Yola çıkış noktam, feminizmin iki dalgası arasındaki dönemde eserler üreten bu yazarların metinlerinde feminist unsurların yer aldığı ve aslında bunun da 1980’lerde güçlenecek olan hareketin filizlerini, düşünce ve enerji birikimini oluşturduğunu düşünmemdi. Feminist duyarlılığın, ikinci dalga kadın hareketinin çıkışı öncesinde kendisini edebiyatta gösterdiğine inanıyorum. Bu duyarlılığı, *ön-feminizm* olarak adlandırmak mümkün. Ön-feminizm terimi, literatürde, Batı’da 1960’larda etkin bir şekilde varlığını ortaya koyan feminist aktivizmin öncesindeki dönem için kullanılan terimdir – İngilizcesiyle, *proto-feminism*. Kitapta ön-feminizm terimini, Batı’da 1960’larda yükselen kadın hareketinin Türkiye’deki yirmi yıllık gecikme yıllarında bir şekilde kendine yol ve temas edecek noktalar bulduğunu, bilinçli ya da bilinçsiz bir karşılık gördüğünü vurgulamak, bu anlamda bir ön-feminizmden, ön-tarihten bahsedebileceğine dikkat çekmek için kullanıyorum.